

Hungarian hub
against disinformation
LAKMUSZ-HDMO

TÉNYRELATIVIZMUS ÉS A HÍRFORRÁSOKKAL SZEMBENI ELBIZONYTALANODÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYBEN

**KREKÓ PÉTER
MOLNÁR CSABA**

2023. november

POLITICAL CAPITAL
POLICY RESEARCH & CONSULTING INSTITUTE

A tanulmány a HDMO (Hungarian Digital Media Observatory, azaz a Magyar Digitális Média Observatórium) nevű projekt keretében készült. A 30 hónapos projekt keretében a Political Capital és a Mérték Médiaelemző Műhely kutatói a dezinformációk terjedését és az ellene hozott intézkedések hatékonyságát vizsgálják, a francia AFP hírügynökség és a Lakmusz újságírói tényellenőrző munkát folytatnak, az Idea Alapítvány munkatársai a tudatos médiafogyasztással kapcsolatos tréningeket tartanak, a HDMO digitális infrastruktúráját pedig az Epresspack biztosítja. A projekt, az első fázishoz hasonlóan, az Európai Bizottság társfinanszírozásában működik. A HDMO-t alkotó konzorciumot nyílt pályázaton választotta ki az Európai Bizottság, amely minden tevékenységében teljes függetlenséget élvez.

A projekt az Európai Unió finanszírozásával valósul meg. A projekt során kifejtett nézetek és vélemények azonban kizárólag a szerző(k) sajátjai, és nem feltétlenül tükrözik az Európai Unió vagy az Európai Egészségügyi és Digitális Végrehajtó Ügynökség véleményét. Ezekért sem az Európai Unió, sem a támogatást nyújtó szerv nem tehető felelőssé.

**Co-funded by
the European Union**

Tanulmányunkban a Friedrich Naumann Foundation for Freedom (FNF) támogatásával megvalósult közvélemény-kutatás adataira támaszkodunk.

A Friedrich Naumann Foundation for Freedom nem tartozik felelősséggel a publikáció tartalmáért és annak bármilyen felhasználásáért. Az itt kifejtett nézetek a projektgazdáié, nem feltétlenül tükrözik az FNF nézeteit.

**FRIEDRICH NAUMANN
FOUNDATION** For Freedom.

Tartalom

Vezetői összefoglaló	4
Bevezető: Tényrelativizmus, információs apokalipszis és tanult tehetetlenség.....	5
Kutatásmódszertan és a kutatási kérdések.....	7
Társadalmi vélemények a tények megbízhatóságáról	8
A tényrelativizmus elterjedtsége	8
Kik a leginkább szkeptikusak a tényekkel kapcsolatban?	11
Függelék	14

Vezetői összefoglaló

A modern dezinformáció természete, hogy nem meggyőzésre, hanem elbizonytalanításra törekszik. Az elbizonytalanítás egyik legfontosabb része az objektív tényekben és valóságban való kételkedés erősítése. Az álhírekben és összeesküvés-elméletekben való hitnek épp ez a fajta kétely képezi a melegágyát; kitapinthatóan jelen van a hazai online és offline közbeszédben, ahogy a közvéleményben is. Ezt a jelenséget mi a továbbiakban „tényrelativizmusnak” nevezzük. Jelen tanulmányban a közvéleményre fókuszálunk, egy következő írásunkban pedig azt vizsgáljuk, milyen módon van ez a vélemény jelen a hazai közbeszédben.

A magyar társadalomban a tényrelativizmus és a hírforrásokkal szembeni elbizonytalanodás viszonylag elterjedt. A hazai válaszadók kétharmada (67 százaléka) teljesen vagy részben egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy *„Sok dolog, amire tényként hivatkoznak a sajtóban, valójában csak egy vélemény”,* és 76 százaléka értett egyet azzal a megállapítással, hogy *„Nem lehetünk biztosak abban, hogy amit tényként közölnek, az igaz is”.* A megkérdezettek 59 százaléka egyetért azzal az állítással, hogy *„Objektív valóság valójában nem létezik, csak különböző vélemények vannak”.*

Az öt kérdésre adott válaszok összesítése alapján négy csoportra osztottuk a válaszadókat. A megkérdezettek 36 százaléka erősen, további 38 százaléka pedig mérsékelten tényrelativista. Mindössze 18 százalékot tesznek ki azok, akik szilárdan hisznek a tények megismerhetőségében. Csupán a megkérdezettek 8 százalékát nem lehetett besorolni, ők egy vagy több tételre nem válaszoltak.

A tényrelativizmus az összeesküvés-elméletekben és álhírekben való hit melegágya. Adataink szerint a tényrelativizmus közepes erősségű, pozitív összefüggést mutat az összeesküvés-elméletekben, a politikai és az egészségügyi álhírekben való hiedelmekkel, ugyanakkor nincs kapcsolatban az életkorral, az iskolázottsággal és a nemmel.

A tényrelativizmus pártfüggetlen, minden szavazótáborban erős. A tényekről, a valóságról alkotott kritikus nézetek érdemben nem eltérőek egyik vagy másik párt szimpatizánsai körében; nem jellemző tehát az a politikai polarizáció, ami a legtöbb kérdésben áthatja a hazai közvéleményt. A tényrelativizmus tehát egy társadalmi-politikai törésvonalakon átívelő jelenség, amely széles körben elterjedt a magyar társadalomban, és tág lehetőségeket nyújt a manipulációra.

A jelenlegi információs környezet kifejezetten erősíti a tényekkel kapcsolatos kételyt. Ez a jelenség nyilvánvalóan nem független az egyre erősödő politikai megosztottságtól, illetve a kormányzati kampánynarratívák által dominált, propagandisztikus médiakörnyezettől, ugyanakkor azoknak a válságoknak a természetétől sem – a Covid-járvány, majd Oroszország ukrajnai inváziója –, amelyek kapcsán a közvélemény megtapasztalhatta, mennyire össze tudják zavarni az ellentmondó hírek, vélemények a tájékozódást.

Bevezető: Tényrelativizmus, információs apokalipszis és tanult tehetetlenség

A modern dezinformáció természete, hogy nem meggyőzésre, hanem elbizonytalanításra törekszik. Részben az ilyen dezinformációnak, részben pedig a sajtóba és egyéb tudástermelő intézményekbe vetett bizalom csökkenésének következménye, hogy egyre szélesebb körben terjed az azzal kapcsolatos bizonytalanság, hogy egyáltalán léteznek-e objektív, ellenőrizhető tények.¹ Ez a bizonytalanság összefügg azzal az elképzeléssel is, hogy ugyanazon jelenségre létezhetnek egymást logikailag kizáró „alternatív tények”. Tanulmányunk a tények létezésével és megismerhetőségével kapcsolatos erősödő kételyre (amit mások, többek között Asa Wikforss nyomán „tényrelativizmusnak” nevezünk) fókuszál, amit elsőként vizsgáltunk a hazai közvéleményben. Bár a tanulmányt az Európai Bizottság által támogatott HDMO projekt keretében készítettük, az adatbázis feldolgozása során a Friedrich Naumann Alapítvány támogatásával megvalósult közvélemény-kutatás adataira támaszkodtunk.

A tényrelativizmus terjedése összefügg azzal a nyomasztó érzéssel, amely szerint a rendelkezésre álló egyre több és egymásnak gyakran ellentmondó információ közepette nehéz kiválasztani a leginkább relevánsat vagy a tényeknek megfelelőt. A Covid-járvány, Oroszország ukrajnai inváziója, az Izrael és a Hamász közötti háború csak erősítették ezt az érzést a közvéleményben. Az egyre több adat felhangosítja az információs zajt, illetve az ezzel járó információs bizonytalanságot és a manipulálhatóságot. Míg a klasszikus propaganda részben az információ mennyiségének csökkentésére és forrásainak szűkítésére törekszik, a modern dezinformáció célja az, hogy az információval való elárasztás révén zavart keltsen a fejekben². Az álhírek és az összeesküvés-elméletek ezzel szemben éppen azt ígérik, hogy rendet vágnak a káoszban, és megmutatják a versengő narratívák közül a „valódit”, amit el akarnak előlünk titkolni. A Reuters Intézet 2023 eleji kutatása alapján a magyar megkérdezettek 47 százaléka említette, hogy elkerüli az Ukrajnában zajló háborúval kapcsolatos híreket.³

¹ Pomerantsev, P. (2019). *This is not propaganda: Adventures in the war against reality*. PublicAffairs.

Wikforss, A (2020). *Alternatív tények*. Typotex, Budapest.

² Pomerantsev, P., & Weiss, M. (2014). *The menace of unreality: How the Kremlin weaponizes information, culture and money*. Interpreter

³ https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf

Bár ez nem egyedülálló Európában, jól mutatja, hogy az „információs tanult tehetetlenség” jelensége már valóban hat a médiafogyasztásra⁴ (ezt szokták „információs apokalipszisnek” vagy „valóságapátiának” is nevezni⁵).

A hagyományos médiába vetett bizalom gyengülésével pedig egyre erősebb az igény az olyan típusú hírekre, amelyek ezt a titkolt, rejtett igazságot tárják elénk – ami sokszor izgalmasabb, érdekesebb és látszólag koherensebb, mint a valóság. A médiába vetett bizalmatlanság vonatkozásában Magyarország az élvonalba tartozik: mindössze 25% bízik a médiában, ami a Reuters Intézet kutatása alapján a második legalacsonyabb arány az általuk vizsgált 46 országot felölelő globális mintán.⁶ A Mérték Médiaelemző Műhely kutatása⁷ pedig azt mutatja, hogy a magyar médiát egyre kevésbé tartják a magyarok objektívnek, sőt, a kormánypárti szavazók közel fele is elfogultnak tartja, ráadásul a kormányoldal javára.

Bár a kormánypártiak inkább a kormányközeli, az ellenzékiek pedig inkább a független sajtót olvassák, jelentős a „keresztbefogyasztás” is: a hírfogyasztók 41 százaléka tájékozódik olyan forrásból is, amelyet ő nem tart hitelesnek⁸ – ez pedig szintén hozzájárulhat az információs elbizonytalanodáshoz bizonyos kérdésekben.

⁴ Nisbet, E. C., & Kamenchuk, O. (2021). Russian news media, digital media, informational learned helplessness, and belief in COVID-19 misinformation. *International Journal of Public Opinion Research*, 33(3), 571-590.

⁵ Westerlund, M. (2019) The Emergence of Deepfake Technology: A Review. *Technology Innovation Management Review*, 9, 40-53.

⁶ https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf

⁷ https://mertek.eu/wp-content/uploads/2023/07/Mertek-fuzetek_29.pdf

⁸ Mérték, 2023: 19.o.

Kutatásmódszertan és a kutatási kérdések

Ebben a tanulmányban arra keressük a választ, hogy a tényrelativizmus jelensége hogyan jelenik meg a hazai közvéleményben (a közbeszédben megjelenő tényrelativizmussal egy későbbi tanulmányban foglalkozunk majd). Kutatási kérdéseink a következők:

- Mennyire elterjedtek azok a nézetek a hazai közvéleményben, amelyek szerint tények egyáltalán nem léteznek, vagy a jelenlegi helyzetben nem megismerhetők?
- Kik azok, akik hajlamosabbak erre a kételyre?
- Hogyan függ össze a tényrelativizmus, a hírek és tények megismerhetőségével kapcsolatos szkepszis, az összeesküvés-elméletekben, álhírekben való hittel?

A lakossági vélekedések feltérképezésére egy reprezentatív közvélemény-kutatást végeztünk, amelynek adatfelvételét az Inspira Research kutatóintézet 2023. március 24 - április 11. között végezte 1000 fős, nemre, korra, iskolai végzettségre és településtípusra nézve reprezentatív mintán, személyes lekérdezéssel. A kérdőívet négy blokkra osztottuk:

- médiafogyasztási szokások közéleti, politikai kérdésekben;
- az Ukrajna elleni orosz agresszióval kapcsolatos dezinformációs narratívákra való fogékonyság;
- más, a háborúhoz nem kapcsolódó dezinformációs narratívákra való fogékonyság;
- objektív valósággal, tényrelativizmussal kapcsolatos nézetek.

Ebben a tanulmányban az utolsó blokk adatait elemezzük, és néhol segítségül hívjuk a többi blokk kérdéseit is.⁹

⁹ Az első három blokkra adott válaszokat ebben a tanulmányban elemeztük.

Társadalmi vélemények a tények megbízhatóságáról

A tényrelativizmus elterjedtsége

Öt tételt állítottunk össze, amelyekkel igyekeztünk megragadni a tények létezésével és megismerhetőségével kapcsolatos bizonytalanságot. Mivel a szakirodalomban nem volt még olyan részletesen publikált kutatás, ahonnan átvehettünk volna már kipróbált kérdéseket, a Peter Pomerantsev által használt kérdésem¹⁰ túl a tanulmány szerzői alkották a további kérdéseket:

A felvezető és a kérdések pontos szövege:

Most olyan állításokat olvasok fel, amelyekkel az emberek egy része egyetért, mások pedig nem. Az ötfokú skála segítségével mondja meg, hogy mennyire ért egyet az adott állítással. Az 1-es jelentse azt, hogy egyáltalán nem ért vele egyet, az 5-ös pedig azt, hogy teljes mértékben egyetért. Természetesen a közbülső osztályzatokat is használhatja.

1. Az „igazság” valójában az az álláspont, amit az ember magának választ.
2. Objektív valóság valójában nem létezik, csak különböző vélemények vannak.
3. Aki azt állítja, hogy tudja mik a tények, valójában hazudik.
4. Sok dolog, amire tényként hivatkoznak a sajtóban, valójában csak egy vélemény.
5. Nem lehetünk biztosak abban, hogy amit tényként közölnek, az igaz is.

Korunk jellemző, a bevezetőben is említett tendenciája, hogy az objektív újságírás szerepét egyre inkább a véleménycikkek gyártása veszi át, amelyektől egyre kevésbé különülnek el a hírek. Ez a tendencia a hazai közvéleményben is erősen lecsapódik: a megkérdezettek 67 százaléka ugyanis (teljesen 37%, részben 30%) egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy „*Sok dolog, amire tényként hivatkoznak a sajtóban, valójában csak egy vélemény*”. Az egyet nem értők aránya mindössze 8 százalékot tett ki.

A nyilvánosságban tényként kezelt állításokkal szembeni kétely nagyon erős a magyar társadalomban. Erre utal, hogy a megkérdezettek több mint háromnegyede szerint „*Nem lehetünk biztosak abban, hogy amit tényként közölnek, az igaz is*”. Az állítással a megkérdezettek 52 százaléka nagyon határozottan, további 24 százalék pedig inkább

¹⁰ „Truth’ is what somebody chooses to believe.”

egyetértett. Ez egyben az információforrásokkal szembeni kritikusan alacsony bizalmi szintről is árulkodik – ezt több korábbi tanulmány, köztük a Mérték Médiaelemző Műhely kutatásai is kimutatták.

Az igazság „véleményes” értelmezését mutatja, hogy a megkérdezettek 60 százaléka szerint „Az „igazság” valójában az az álláspont, amit az ember magának választ” (34 százalék teljesen, további 27% inkább egyetértett).

A következő, erőteljesebb szkepszist kifejező kijelentéssel („Aki azt állítja, hogy tudja, mik a tények, valójában hazudik.”) a megkérdezettek fele egyetértett (25% teljesen, újabb 25% inkább).

Még magasabb egyetértési arányt tapasztaltunk ugyanakkor a legradikálisabban tényrelativista kijelentés esetében, amely szerint „Objektív valóság valójában nem létezik, csak különböző vélemények vannak”. Ezzel a kérdezettek 59 százaléka egyetértett (32% teljesen, 27% inkább).¹¹

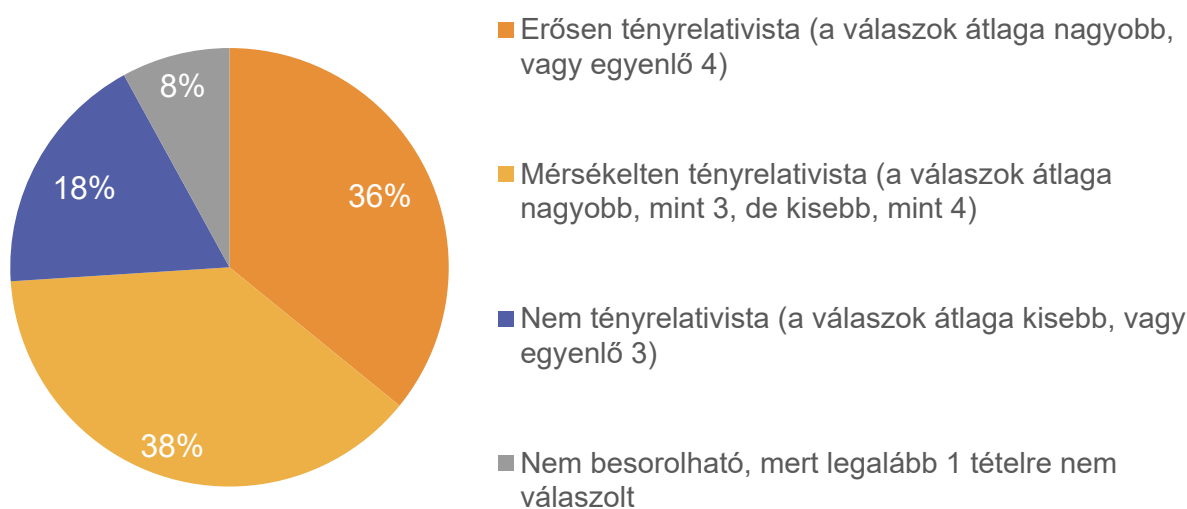

1 A tételekre adott válaszok eloszlása a teljes mintában (%)

¹¹ Ez utóbbi kijelentés sokban egybeesik a tények relatív természetével kapcsolatos posztmodern filozófiai megközelítések sarkosabb állításaival, melyekről a következő tanulmányban fogunk részletesebben írni.

A további vizsgálatokhoz az öt tételre adott válaszok átlagolásával skálát készítettünk.¹²

A kategorizáció a kérdésekre adott 1-től 5-ig terjedő válaszok átlaga alapján történt, ami így szintén 1 és 5 között mozog. A magasabb érték azt jelenti, hogy a megkérdezett erősebben azonosul a szkeptikus, a tényeket relativizáló nézetekkel. Az átlagok alapján négy kategóriát hoztunk létre a mintán belül: (1) erősen tényrelativista (a válaszok átlaga nagyobb vagy egyenlő 4), (2) mérsékelten tényrelativista (a válaszok átlaga nagyobb mint 3, de kisebb mint 4), (3) nem tényrelativista (a válaszok átlaga kisebb vagy egyenlő 3), illetve (4) nem besorolható válaszadók.

2 A tényrelativizmus-skála csoportjainak eloszlása

A megkérdezettek 36 százaléka jellemezhető erős, 38 százaléka mérsékelt tényrelativizmussal – a magyar társadalom több mint háromnegyede tehát erősen szkeptikus azt illetően, hogy tényszerű tudásra tehet szert a mai információs környezetben. A széleskörű kétely háttérében természetesen sokféle élmény és vélemény keveredhet (általános elbizonytalanodás a tényekkel kapcsolatban, a médiahelyzet kritikus megítélése vagy éppen az egymásnak ellentmondó információkkal kapcsolatos tapasztalatok), amelyek további vizsgálatok során szétszálazhatók.

¹²A hiányzó válaszok aránya alacsony volt, a megkérdezettek 92 százaléka mindegyik kérdésre érvényes választ adott. Másrészt a tételek belső konzisztenciája elérte az elfogadható szintet (a Cronbach alfa értéke 0,704). Az öt tétel, ha nem is robusztusan, de egy faktorra helyezkedett, mely a variancia 47,2%-át magyarázta. Ez is mutatja, hogy a különböző kérdésekre adott válaszok együtt járnak (a legerősebb, páronkénti Pearson-korrelációs együttható +0,521, a leggyengébb +0,145), tehát indokolt a tényrelativizmus, az igazság utáni, véleményalapú közbeszéd észlelésének és az episztemikus bizonytalanság ezen különböző aspektusainak együttes kezelése.

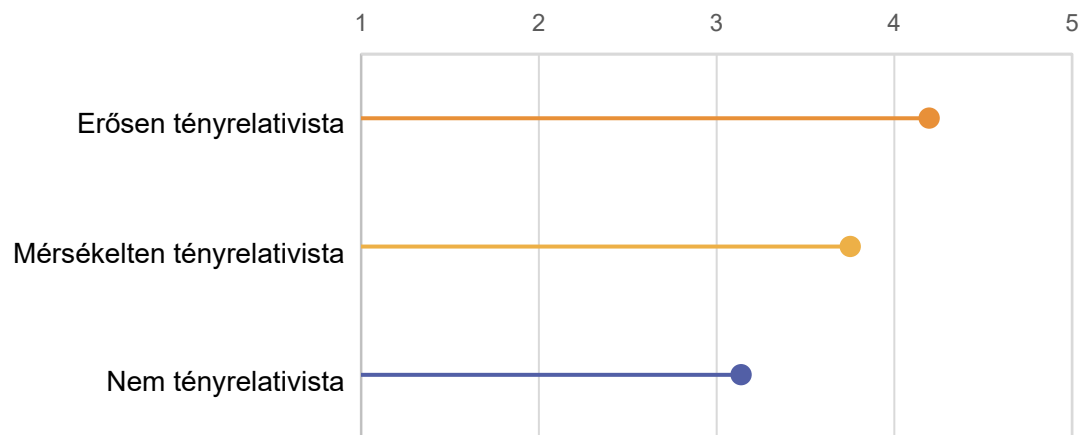
Lényegesen kevesebben vannak azok (18%), akik hisznek, bíznak a tények, a vélemények felett álló valóság létezésében. Csupán a megkérdezettek 8 százalékát nem lehetett besorolni, ők egy vagy több tételre nem válaszoltak.

Kik a leginkább szkeptikusak a tényekkel kapcsolatban?

Kutatásunkban a legtöbb demográfiai jellemzőtől (nem, életkor, iskolázottság) függetlennek bizonyult a tényrelativizmus iránti fogékonyság. Csupán a település típusa mentén tapasztaltunk érdemi eltéréseket: **a budapestiek az ország más pontján élőkhöz képest kevésbé értenek egyet a tényeket relativizáló nézetekkel.**

Hasonló mondható el a pártpreferencia vonatkozásában is. **A tényekről, a valóságról alkotott kritikus nézetek érdemben nem eltérőek egyik vagy másik párt szimpatizánsai körében;** nem jellemző tehát az a politikai polarizáció, ami annyi más kérdésben erősen érzékelhető a hazai közbeszédben.

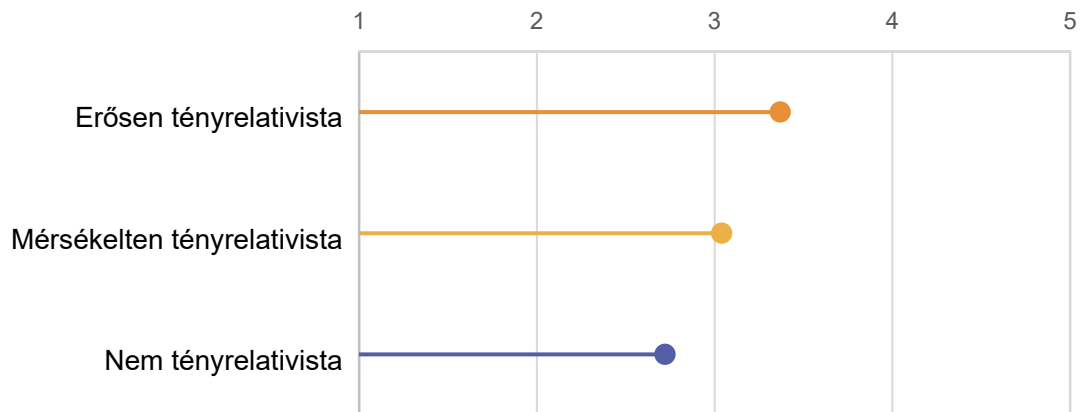
A tényrelativizmus azonban jól bejósolja az összeesküvés-elméletekben való általános hitet. Minél inkább kritikus valaki a tényekkel, az objektív valósággal szemben, annál inkább valósnak gondolja azt, hogy *azok az események, amelyek látszólag függetlenek egymástól, gyakran titkos tevékenységek eredményei, illetve, hogy vannak olyan titkos szervezetek, amelyek nagyban befolyásolják a politikai döntéseket.* A tényrelativizmus és az összeesküvéses mentalitás között jelentős pozitív együttjárás mutatkozott.

3 Összeesküvés-elméletek iránti fogékonyság a tényrelativizmus-skála csoportjaiban (átlagok az 1: immunis – 5: nagyon fogékony skálán¹³)

¹³ Az összeesküvés-elméletekre való fogékonyságot két tétellel mértük. A kérdésfeltevés így hangzott: Most olyan állításokat olvasok fel, amelyek az emberek egy része szerint igazak, mások szerint pedig nem. Kérem, az ötfokú skála segítségével mondja meg, hogy mennyire tartja igaznak az adott állítást. Az 1-es jelentse azt, hogy biztosan nem igaz, az 5-ös pedig azt, hogy biztosan igaz. Természetesen a közbülső osztályzatokat is használhatja. (1) „Azok az események, amelyek látszólag függetlenek egymástól, gyakran titkos tevékenységek eredményei.” (2) „Vannak olyan titkos szervezetek, amelyek nagyban befolyásolják a politikai döntéseket.” A fogékonyságot a két kérdésből, egyszerű átlagolással készített skálával vizsgáltuk. A tényrelativizmus-skála és az Összeesküvéses Mentalitás közötti Pearson-korreláció értéke +0,429.

A tényeket relativizáló nézetek a háborúval kapcsolatos dezinformációra is fogékonyabbá tesznek. Azok, akikre a tényrelativizmus nagyon jellemző, nagyobb arányban vélik igaznak az olyan, tényellenőrök által már cáfolt állításokat, miszerint Ukrajna korábban népiirtást követett volna el a területén élő orosz kisebbség ellen, vagy hogy Ukrajna területének jelentős része amerikai tulajdonban volna.

4. Háborús dezinformációk iránti fogékonyság a tényrelativizmus-skála csoportjaiban (átlagok az 1: immunis – 5: nagyon fogékony skálán¹⁴)

A tényrelativizmus nemcsak a háborús dezinformációra való fogékonysággal, hanem az Ukrajna elleni orosz agresszióról szóló hírek, információk iránti bizalmatlansággal is együtt jár. Akik úgy vélik, hogy a háborúban mindenki hazudik és álhíreket terjeszt, erősen azonosulnak a tényeket relativizáló nézetekkel.¹⁵

A tényrelativizmus nemcsak a geopolitikai, de a kevésbé átpolitizált egészségügyi dezinformációra is fogékonyá tesz.¹⁶ Az erősebben tényrelativisták inkább elhiszik azt az – a Lakmusz tényellenőrzésében is cáfolt¹⁷ – állítást, mely szerint *a Pfizer belső dokumentumai is azt igazolják, hogy a koronavírus elleni védőoltásuk miatt sokan meghaltak*. Ennek a dezinformációnak a terjedését előző tanulmányunkban jártuk körül.¹⁸

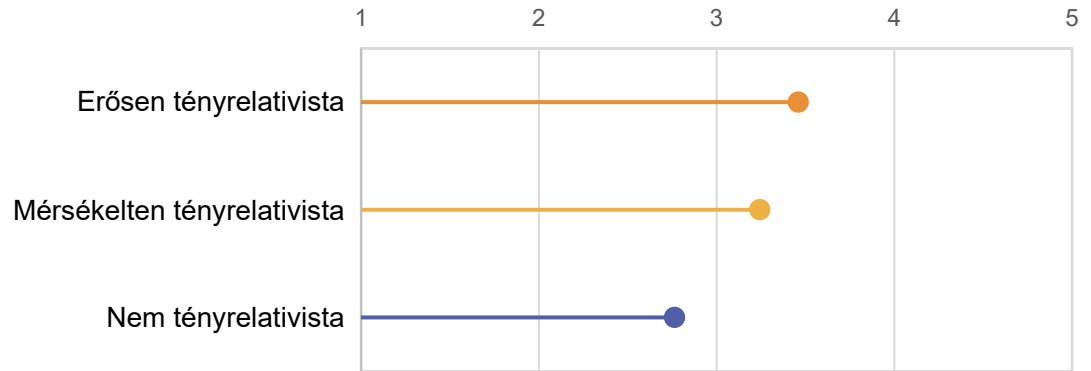
¹⁴ A háborúval kapcsolatos dezinformációra való fogékonyságot négy tétellel mértük. A kérdésfeltevés így hangzott: Most olyan, az orosz-ukrán háborúval kapcsolatos állításokat olvasok fel, amelyek az emberek egy része szerint igazak, mások szerint pedig nem. Kérem, az ötfokú skála segítségével mondja meg, hogy mennyire tartja igaznak az adott állítást. Az 1-es jelentse azt, hogy biztosan nem igaz, az 5-ös pedig azt, hogy biztosan igaz. Természetesen a közbülső osztályzatokat is használhatja. (1) „Ukrajna korábban népiirtást követett el a területén élő orosz kisebbség ellen.” (2) „Ukrajna vezetése nácikból áll, és náci ideológiát képvisel.” (3) „Ukrán nacionalisták miatt a kárpátaljai magyar kisebbség állandó életveszélyben van.” (4) „Ukrajna területének jelentős része amerikai tulajdonban van.” A fogékonyságot a négy kérdésből, egyszerű átlagolással készített skálával vizsgáltuk. A tényrelativizmus-skála és a háborús dezinformáció-skála között Pearson-korreláció értéke +0,284.

¹⁵ A tényrelativizmus-skála és a háborúval kapcsolatos tétel közötti Pearson-korreláció értéke +0,392.

¹⁶ A tényrelativizmus-skála és az oltással kapcsolatos tétel közötti Pearson-korreláció értéke +0,243.

¹⁷ <https://www.lakmusz.hu/reg-megcáfolt-hamis-informaciokat-terjeszt-a-pfizer-vakcinarol-a-cof-szovivoje/>

¹⁸ <https://www.hdmo.eu/oroszbarat-propaganda-a-foaramu-mediaban-oltasellenesseg-a-szeleken-2/?lang=hu>

5 A Pfizer-oltással kapcsolatos dezinformáció iránti fogékonyság a tényrelativizmus-skála csoportjaiban (az „A Pfizer belső dokumentumai is azt igazolják, hogy a koronavírus elleni védőoltásuk miatt sokan meghaltak.” állítás igazságérzékelése alapján, átlagok az 1: biztosan nem igaz – 5: biztosan igaz skálán)

A fenti adatokból egyértelműen látszik, hogy a tényeket relativizáló nézetek elfogadásával nő mind az összeesküvésekre, mind az orosz dezinformációra, mind az egészségügyi álhírekre való fogékonyság.

Függelék

A tényrelativizmus-skála tételeire adott válaszok eloszlása a teljes mintában (%)¹⁹.

	5 - Teljes mértékben egyetért	4	3	2	1 - Egyáltalán nem ért egyet	NT/NV	Átlag (1-5)
Nem lehetünk biztosak abban, hogy amit tényként közölnek, az igaz is.	52	24	16	5	2	1	4,22
Sok dolog, amire tényként hivatkoznak a sajtóban, valójában csak egy vélemény.	37	30	23	5	3	2	3,97
Az „igazság” valójában az az álláspont, amit az ember magának választ.	34	27	18	7	11	2	3,67
Objektív valóság valójában nem létezik, csak különböző vélemények vannak.	32	27	22	10	8	3	3,67
Aki azt állítja, hogy tudja mik a tények, valójában hazudik.	25	25	27	11	9	4	3,47

Korreláció a tényrelativizmus-skála és a tanulmányban vizsgált skálák, tételek között.

	Pearson-korrelációs együttható
összeesküvéses mentalitás skála (2 tétel átlaga, értékek tartománya 1-5)	+0,429
háborús dezinformáció skála (4 tétel átlaga, értékek tartománya 1-5)	+0,284
ebben a háborúban mindenki hazudik és álhíreket terjeszt (1 tétel, értékek tartománya 1-5)	+0,392
a Pfizer belső dokumentumai is azt igazolják, hogy a koronavírus elleni védőoltásuk miatt sokan meghaltak (1 tétel, értékek tartománya 1-5)	+0,243

¹⁹ A kerekítés miatt az értékek összege nem feltétlen egyenlő 100 százalékkal.